

Марта САМОКІШИН

ВНУТРІШНЄ ЧЕРНЕЦТВО: ПОВЕРНЕННЯ ДО ДЖЕРЕЛ І ТЯГЛІСТЬ ЖИВОЇ ТРАДИЦІЇ

Концепція внутрішнього чернецтва формується у богословській думці Євдокимова як спроба відповіді на релігійні пошуки людини у сьогоденні, а також як один зі способів поєднання сучасної культури та есхатології. Автор звертається до концепції внутрішнього чернецтва, щоб з новою силою переосмислити євангельський максималізм. Пророча проникливість Євдокимова, яка дозволяє йому по-новому переосмислити євангельський ідеал з огляду на історичні обставини і сьогочасне суспільне становище, є фактично євангельською проповіддю для сучасної людини. Обставини історичного мінімалізму закликають Євдокимова дати свідчення живої віри, що він і зробив у концепції внутрішнього чернецтва. Автор твердить, що чернеча духовність є загальним явищем і покликана особливим чином реалізовуватись у житті мирян.

Незважаючи на те, що Євдокимов пропонує своє оригінальне тлумачення цієї концепції, він спирається на досвід і авторитет святоотчої спадщини, зокрема Василія Великого, Йоана Золотоустого, Максима Сповідника, Євагрія Понтійського, Теодора Студита. Так, наприклад, преп. Теодор Студит на закінчення чернечого статуту твердить: “Не думайте, що цей перелік підходить лише монахам, а не цілковито і такою ж мірою мирянам”. Св. Йоан Золотоустий каже: “Коли Христос говорить іти вузькою дорогою. Він звертається до всіх людей. Монах і мирянин повинні досягнути однакових висот”. Також Євдокимов звертається до живого прикладу подвижників та духовних учителів пізніших століть: свят. Тихона Задонського, преп. Серафима Саровського, Олександра Бухарьова – не лише для того, щоб підтвердити свою позицію, а також щоб показати, що внутрішнє чернецтво не є абстрактною ідеєю, а втілюється на практиці.

Приклад преп. Серафима Саровського особливо близький Євдокимову, оскільки після багатьох років духовної боротьби та відлюдництва преподобний повертається до світу. Він не був “ані монахом, взятим від світу, ані чоловіком, що жив серед людей, він був одночасно і тим, і іншим, а також і чимось більшим ніж те й інше, – передусім свідком Святого Духа”. В особі Серафима Саровського ми зустрічаємо вчителя та живий приклад внутрішнього монашества. Це передусім впливає з його розмови з Мотовиловим: “Не для вас одного дано зрозуміти це, а через вас – для цілого світу, щоб ви, самі утвердившись у ділі Божому, іншим могли бути корисним. А що стосується того, що я монах, а ви мирянин, то про це і думати нічого. [...] Господь шукає серця, наповненого любов’ю до Бога і ближнього, – це престол, на якому Він любить возсідати”.

Щодо терміну “внутрішнє чернецтво”, він з’являється в Євдокимова як наслідок осмислення таких слів святителя Тихона Задонського: “В чернецтво постригати не спішіть, – чорна ряса не спасає. Хто хоч і в білій одежі, та має послух, смирення та чистоту, є *непостриженим монахом*”. Саме цей вислів Євдокимов трактував як *внутрішнє чернецтво*, суть якого полягає у загальному значенні головних монаших ідеалів.

Автор твердить, що чернеча духовність, глибоко закорінена в Євангелії (що ми нижче побачимо на прикладі чернечих обітниць), повинна стати загальним явищем у християнському світі. Саме євангельський характер монашої духовності формує її універсальне значення, адже Євангелія, за словами Євдокимова, “з усією вимогливістю звертається до всіх і кожного”. Притаманна Західній Церкві різниця між двома формами християнського життя: чернечою та світською, між євангельськими радами (*consilia*) і заповідями (*praeserta*), а отже, між призначенням монаха та мирянина – розбиває, таким чином, єдиний для всіх абсолют духовного життя. Євдокимов, у свою чергу, прагне повернутись до первісної єдності. Він твердить, що для всіх: єпископів, монахів, мирян – існує єдина духовність – євангельська, найповнішим вираженням якої є чернецтво (як ми побачимо нижче, існували різні вираження євангельської духовності). “Світ стає монастирем ... і кожен християнин є монахом, який шукає лише Бога”.

Універсалізм саме монашої духовності є історичною обставиною, яка аж ніяк не абсолютизує чернечий стан як найдосконаліший і впливає з того, що саме монахи були тими

людьми, які зберегли євангельський максималізм. Євдокимов уникає будь-якої абсолютизації перехідних історичних форм, натомість вважає, що те, що є головним стрижнем життя людини в Бозі, повинно мати загальне значення. Автор слідом за св. Йоаном Золотоустим твердить, що “монастирі необхідні, оскільки світ ще не християнізований”. Очевидна антиномічність (з одного боку – універсальність монашої духовності, а з іншого – перехідний характер монашества) знаходить вирішення у тезі Євдокимова про історичні духовні етапи та неперервну тяглість традиції. Автор твердить, що існують певні “духовні віки”, які є своєрідними “попередниками” внутрішнього монашества. Йдеться про мучеництво та чернецтво, які були радикальними свідченнями “есхатологічного максималізму”, про який говорить Євангелія.

Ідея мучеництва у перших століттях християнства була чи не найбажанішим свідченням любові до Христа серед перших християн. За часів переслідування Церкви мученики, яких Євдокимов називає “пораними друзями Нареченого”, дали свідоцтво вірності Богові, стали “вогненними язиками П’ятдесятниці в людському вигляді”. Автор пише:

У душі мученика Христос присутній в особливий спосіб. “Чи можете ви пити чашу, яку я маю пити?” (Мт. 20:22). Згідно з цими словами, мученик – це євхаристійна чаша, реалізована у християнському житті, “спомин” Страстей, перенесених перед лицем Отця, і, таким чином, одночасно святкування шлюбу Агнця.

Починаючи з IV сторіччя, коли імператор Костянтин легалізував становище Церкви у суспільстві, Святий Дух віднаходить “еквівалент мучеництва” у формі чернечого свідчення. “Хрещення кров’ю” мучеників, ставши “хрещенням аскезою” монахів, передає монашеству свій спосіб налідування євангельського ідеалу. Це було зумовлено тим, що християнство почало впливати на історію “через ототожнення з історичними структурами світу”, і в результаті відбувалася відмова мирян від царського священства, “зрада ними своєї священничої природи”. Таким чином, утворюються два “полюси народу Божого”: імператор, “зовнішній єпископ”, який захищає Церкву, і монах, – простір між якими (миряни) потрапляє, за словами Євдокимова, у профанну пустоту. Саме тому виникає потреба у чернецтві, котре народжується як продовження радикального нон-

конформізму мучеництва. Євдокимов убачає в цьому парадоксальну зміну ситуації: “Вже не язичницький світ переслідує мученика і борється з ним, а пустельник переходить в атаку і переслідує світ своїм існуванням”. Монах як есхатологічна людина, одержима парусією, проголошує побудову нового світу як прообразу Небесного Єрусалима. Пустельницька аскеза очищує і творить нову людину, часто, проте, використовуючи, на перший погляд, протиприродні, невластиві людині чи, як їх іще називає Євдокимов, “асиметричні” форми. Євдокимов убачає в пустельництві, його аскетичних формах неосіненний досвід для християнського світу, проте будь-яке повернення до досвіду пустельництва сьогодні було б неприйнятним розривом традиції, оскільки вона належить до минулого духовного етапу. Євдокимов не бере на себе завдання окреслити чи принаймні визначити хронологічні межі цих етапів. Він зосереджується радше на тому, що протягом цих етапів повинна зберігатися тяглість у вірності євангельському принципу. Автор наголошує на тому, що існує різниця між “перехідними формами і незмінним принципом, між передачею головного в євангельській звістці і творчим народженням її нових свідчень”. Головний стрижень духовного життя, яким є вірність есхатологічному максималізму Євангелії, залишаючись незмінним за своєю суттю, набирає різних форм історичного вираження. Євдокимов ніколи не абсолютизує ці форми, він, радше, наголошує на їхньому перехідному характері, а також досить сміливо заявляє, що в їхніх межах відбувалися “історичні деформації, [...] [які] викривили чудовий тип монаха”.

Виходячи за межі цих історичних навантажень і повертаючись до духу Євангелії, Євдокимов вважає, що монашество повинно знайти свого “спадкоємця” у внутрішньому чернецтві, де має реалізуватись єдиний для всіх абсолют, де немає поділу на “досконалих і немічних”. Таким чином, внутрішнє чернецтво перебирає на себе есхатологічну перспективу інституційного монашества і “покликане стати таким же вільним, як дихання великого Утішителя”, оскільки воно, закликаючи всіх і стверджуючи для всіх єдине покликання, водночас відкриває кожному можливість віднайти власний еквівалент монаших обітниць. У цьому полягає харизматичний підхід Євдокимова, який виходить за межі букви старозавітного закону, що вбиває і слухає голос Духа Животворящого у самій Церкві. І тому внутрішнє

чернецтво є живим прикладом християнської святості, підтвердженням Традицією.

Тут бачимо також антиномічність даної концепції: беручи початок із повноти Традиції Церкви і будучи “літургійним життям у святості, внутрішнім чернецтвом можуть і повинні жити поза церковними, історичними і культурними кордонами”. У своєму антиномічному динамізмі внутрішнє чернецтво зосереджується на тому, щоб підняти земний вимір людського існування до Божественного і жити виміром Божественним у реаліях цього світу. Саме в цьому полягає христологічний принцип цієї концепції, який виражає єдність двох начал *незлитно і нероздільно*. Подібно до того, як Христос поєднав у Своїй особі людську й Божественну природу, був цілковито Богом і цілковито людиною, за таким самим принципом внутрішній чернець, людина, яка покликана жити Євангелією у світі, повинна реалізовувати своє покликання, поєднуючи у собі два виміри існування: “Ви у світі, та ви не від світу цього” (пор. Ів 15:19).

Стосовно реалізації внутрішнього чернецтва у світі, варто зазначити, що Церква як зародок Царства Небесного, як початок його актуалізації, складається із мирян, які є водночас і Церквою, і світом. Саме тут, у світі, покликане реалізовуватися внутрішнє чернецтво, і, таким чином, через нього здійснюється переображення світу. Євдокимов вважає, що світ, Церква, Царство Небесне – висхідні ступені однієї прямої. “Мудрість [внутрішнього чернецтва] полягає головним чином у тому, щоб, живучи у світі (і, можливо, – саме з причини цього покликання), перейняти в монахів їхній есхатологічний максималізм, їхнє радісне й нетерпляче очікування парусії”.

Внутрішнє чернецтво, як концепція Божественного походження⁴⁷, також глибоко закорінене у тринітарному принципі, в єдності в багатоманітності. Як зазначає сам Євдокимов, на троїчному догматі, виходячи з його небесного образу, побудована “не лише еклезіологія, а й етика і вся соціальна філософія”. Таким чином, “християнство покликане втілити у своєму існуванні Божественну реальність”, тому також і внутрішнє чернецтво, наслідуючи образ внутрітроїчного життя, покликане бути єдністю у множинності. Це реалізується у той спосіб, що, маючи єдиний абсолют для всіх – вірність Євангельському максималізму, внутрішнє чернецтво може мати, окрім різно-

манітних форм історичного вираження, різні форми служіння у Церкві.

Коли йдеться про універсальне значення монашої духовності, варто згадати про проблему обраності, яка є однією з домінуючих ідей у католицькому світі і фактично несумісною з концепцією внутрішнього чернецтва. У розумінні Євдокимова поняття обраності набирає широкого значення і, таким чином, усуває явище будь-якого детермінізму у духовному житті. Євдокимов розрізняє три складові духовного життя: Божественну (Господь як ініціатор людського спасіння), бісівську (перепона, що долається “невидимою боротьбою”) і людську (воля людини до спасіння). Саме бажання людини вийти назустріч Божій ініціативі, рішення прийняти це спасіння робить, на думку Євдокимова, з покликаної людини – обрану.

З одного боку, Павло Євдокимов не відкриває нічого нового у своїй концепції. Він, описуючи історичне коло духовних етапів, повертається до самого початку – до євангельської істини. І це є свідченням того, що автор не втратив євангельського духу і залишився вірним тому незмінному принципу, про який мовилося вище. Говорячи про харизму тлумачення у Церкві⁵¹, Євдокимов ніби означає і свою функцію: “Просто слухати Христа всередині Його Тіла, наслідувати школу Його власного тлумачення”. З іншого боку, Євдокимов дуже тонко проникає у традицію та, оцінюючи її по-новому, вбачає в ній заклик не до ригоризму, а до нових форм духовного життя. Погляд Євдокимова на спадщину інституційного монашества, якою покликані жити всі християни, виходить за межі класичного розуміння і вводить людину у набагато ширше й глибше розуміння євангельського ідеалу.